Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

TASHQI SIYOSAT TUSHUNCHASI VA O‘ZBEKISTONNING XALQARO MUNOSABATLARNING TO‘LA HUQUQLI SUBYEKTI SIFATIDAGI O‘RNI

Ismoilov Ilxomjon Isroiljon o’g’li
Namangan davlat universiteti
Yuridik fakulteti 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: **Pulatov Otabek**
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20320315

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada tashqi siyosat tushunchasining nazariy va amaliy jihatlari, uning davlat taraqqiyotidagi o‘rni hamda O‘zbekiston Respublikasining xalqaro munosabatlarning to‘la huquqli subyekti sifatidagi faoliyati tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekiston tashqi siyosatining shakllanish bosqichlari, xalqaro tashkilotlardagi ishtiroki, iqtisodiy diplomatiya, madaniy-gumanitar hamkorlik va xavfsizlik masalalari ilmiy asosda yoritilgan. Maqolada mamlakatning ochiq, pragmatik va ko‘p vektorli tashqi siyosati xalqaro maydondagi nufuzini mustahkamlashga xizmat qilayotgani asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: tashqi siyosat, diplomatiya, xalqaro munosabatlar, suverenitet, xalqaro tashkilotlar, iqtisodiy diplomatiya, xavfsizlik, geosiyosat, yumshoq kuch, O‘zbekiston.

Kirish. Tashqi siyosat davlatning xalqaro maydondagi mavqei va strategik manfaatlarini ifodalovchi muhim siyosiy institut hisoblanadi. Zamonaviy globallashuv sharoitida biror davlatning xalqaro hamjamiyatdan ajralgan holda rivojlanishi amalda mumkin emas. Davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy va xavfsizlik sohalaridagi o‘zaro bog‘liqlik kundan-kunga ortib borayotgani tashqi siyosatning ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Shu sababli har bir davlat o‘z milliy manfaatlarini himoya qilish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va xavfsizlikni ta’minlash maqsadida mustaqil tashqi siyosat yuritishga intiladi.

Tashqi siyosat davlatning boshqa davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan olib boradigan siyosiy, iqtisodiy, huquqiy hamda diplomatik munosabatlari tizimini anglatadi. U davlatning xalqaro maydondagi nufuzini belgilash bilan birga, ichki taraqqiyot jarayonlariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar uchun tashqi siyosat iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va xalqaro maydondagi mavqeini mustahkamlashning muhim vositasi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng xalqaro munosabatlarning mustaqil subyekti sifatida shakllandi. Mamlakat o‘zining ochiq va pragmatik tashqi siyosatini yo‘lga qo‘yib, xalqaro tashkilotlar bilan faol hamkorlikni rivojlantirdi. Bugungi kunda O‘zbekiston xalqaro maydonda tinchliksevar, ishonchli va barqaror hamkor davlat sifatida e’tirof etilmoqda.

Tashqi siyosat tushunchasi va uning nazariy asoslari. Tashqi siyosat davlatning xalqaro munosabatlardagi faoliyatini belgilab beruvchi strategik yo‘nalish hisoblanadi. U orqali davlat o‘z milliy manfaatlarini himoya qiladi, xalqaro hamkorlikni rivojlantiradi va global siyosiy jarayonlarda ishtirok etadi. Tashqi siyosatning asosiy maqsadi davlat suverenitetini saqlash, hududiy yaxlitlikni himoya qilish va xavfsizlikni ta’minlashdan iboratdir. Xalqaro munosabatlar nazariyasida tashqi siyosatni tushuntiruvchi bir qator ilmiy yondashuvlar mavjud. Eng muhim nazariyalardan biri realizm hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, xalqaro tizimda asosiy o‘rinni davlat manfaatlari va kuch muvozanati egallaydi. Realistlar davlatlarning asosiy maqsadi o‘z xavfsizligini ta’minlash va siyosiy ta’sir doirasini kengaytirishdan iborat deb hisoblaydi. Liberalizm nazariyasi esa davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik va xalqaro tashkilotlarning roliga katta ahamiyat beradi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, iqtisodiy o‘zaro bog‘liqlik va diplomatik aloqalar xalqaro ziddiyatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. BMT, Jahon banki

va boshqa xalqaro institutlarning faoliyati xalqaro barqarorlikni ta’minlashning muhim omili sifatida talqin etiladi.

Konstruktivizm nazariyasi esa davlatlarning tashqi siyosati nafaqat moddiy manfaatlar, balki tarixiy tajriba, milliy identitet va ijtimoiy qadriyatlar bilan ham bog‘liq ekanligini ta’kidlaydi. Ushbu nazariya xalqaro munosabatlarda g‘oyaviy omillarning ahamiyatini yoritib beradi. Tashqi siyosatning shakllanishiga davlatning geografik joylashuvi, iqtisodiy salohiyati, siyosiy tizimi va tarixiy rivojlanishi bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli har bir davlatning tashqi siyosati o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston tashqi siyosatining shakllanish bosqichlari. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, o‘z tashqi siyosatini mustaqil ravishda shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Mustaqillikning dastlabki yillarida mamlakat oldida turgan asosiy vazifa xalqaro hamjamiyat tomonidan mustaqil davlat sifatida tan olinishi va diplomatik aloqalarni yo‘lga qo‘yish edi. 1992-yilda O‘zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a’zo bo‘ldi. Bu voqea mamlakatning xalqaro huquqning to‘la huquqli subyekti sifatida tan olinganini anglatardi. Shu davrdan boshlab O‘zbekiston ko‘plab davlatlar bilan diplomatik munosabatlar o‘rnatdi va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirdi. 1995–2016-yillar davomida O‘zbekiston tashqi siyosati muvozanatli va ehtiyotkor yondashuv asosida olib borildi. Mamlakat milliy manfaatlarni himoya qilish, xavfsizlikni ta’minlash va iqtisodiy barqarorlikni saqlashga alohida e’tibor qaratdi. Shu bilan birga, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik bosqichma-bosqich rivojlantirildi. 2016-yildan boshlab esa O‘zbekiston tashqi siyosatida yangi bosqich boshlandi. Ochiqlik, pragmatizm va qo‘shnichilik tamoyillariga asoslangan tashqi siyosat mamlakatning xalqaro maydondagi faolligini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo davlatlari bilan munosabatlarning yaxshilanishi mintaqaviy barqarorlikni mustahkamlashda muhim rol o‘ynadi.

Bugungi kunda O‘zbekiston ko‘p vektorli tashqi siyosat yuritmoqda. Bu siyosat turli davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan teng huquqli hamkorlikni rivojlantirishni nazarda tutadi. Mamlakat biror harbiy-siyosiy blokka qo‘shilmasdan, barcha davlatlar bilan o‘zaro manfaatli aloqalarni rivojlantirishga intilmoqda.

O‘zbekistonning xalqaro tashkilotlardagi faoliyati. O‘zbekiston xalqaro tashkilotlarning faol ishtirokchisi sifatida global va mintaqaviy jarayonlarda muhim o‘rin egallaydi. Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik mamlakatning xalqaro nufuzini oshirish, iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash va xavfsizlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan hamkorlik O‘zbekiston tashqi siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biridir. O‘zbekiston BMT doirasida ekologik muammolar, suv resurslaridan oqilona foydalanish, terrorizmga qarshi kurash va barqaror rivojlanish masalalarida muhim tashabbuslar bilan chiqmoqda. Xususan, Orol dengizi muammosini xalqaro miqyosga olib chiqish mamlakat tashqi siyosatining muhim yutuqlaridan biri bo‘ldi. Shuningdek, O‘zbekiston Shanxay Hamkorlik Tashkiloti doirasida ham faol ishtirok etmoqda. Ushbu tashkilot mintaqaviy xavfsizlikni ta’minlash, terrorizm va ekstremizmga qarshi kurash hamda iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi doirasidagi hamkorlik ham O‘zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu tashkilot doirasida savdo-iqtisodiy, transport va migratsiya masalalari bo‘yicha hamkorlik amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi va Osiyo taraqqiyot banki kabi moliyaviy institutlar bilan ham samarali hamkorlik olib bormoqda. Ushbu tashkilotlar bilan aloqalar mamlakat iqtisodiyoti va infratuzilmasini rivojlantirishda muhim moliyaviy manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston tashqi siyosatida iqtisodiy diplomatiya va xalqaro hamkorlik. Iqtisodiy diplomatiya zamonaviy tashqi siyosatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘zbekiston ham iqtisodiy manfaatlarni himoya qilish va xalqaro iqtisodiy tizimga integratsiyalashuvni kuchaytirishga alohida e’tibor qaratmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatda investitsiya siyosatini liberallashtirish, erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish va xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Bu esa xorijiy investitsiyalar hajmining oshishiga xizmat qilmoqda. Tashqi savdo aloqalarining kengayishi ham O‘zbekiston iqtisodiy siyosatining muhim natijalaridan biridir. Eksport geografiyasining kengayishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, to‘qimachilik, qishloq xo‘jaligi va sanoat mahsulotlari eksportining ortishi iqtisodiy salohiyatning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

Transport va logistika tizimini rivojlantirish ham tashqi iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonning Markaziy Osiyodagi geografik joylashuvi xalqaro tranzit yo‘laklarini rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi.

Energetika sohasidagi xalqaro hamkorlik ham mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynamoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari bo‘yicha xalqaro loyihalarning amalga oshirilishi iqtisodiy modernizatsiyani jadallashtirmoqda.

Madaniy-gumanitar hamkorlik va “yumshoq kuch” siyosati. Madaniy-gumanitar hamkorlik O‘zbekiston tashqi siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu yo‘nalish xalqlar o‘rtasidagi do‘stlik va o‘zaro ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. O‘zbekiston boy tarixiy-madaniy merosga ega davlat sifatida xalqaro madaniy maydonda alohida o‘rin tutadi. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi qadimiy shaharlarning jahon madaniy merosi ro‘yxatiga kiritilgani mamlakatning xalqaro nufuzini oshirmoqda. Ta’lim va ilm-fan sohasidagi xalqaro hamkorlik ham rivojlanib bormoqda. Xorijiy universitetlar filiallarining ochilishi, talabalar almashinuvi dasturlari va qo‘shma ilmiy loyihalar mamlakat ta’lim tizimining xalqaro integratsiyasini kuchaytirmoqda. Turizm rivoji ham O‘zbekistonning “yumshoq kuch” siyosatida muhim vosita hisoblanadi. Sayyohlik infratuzilmasining rivojlanishi va vizasiz rejimning kengaytirilishi xalqaro turizm oqimini sezilarli darajada oshirdi. Zamonaviy xalqaro munosabatlarda davlatning ijobiy imiji muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonning ochiq siyosati, bag‘rikenglik an’analari va madaniy merosi mamlakatning xalqaro maydondagi obro‘sini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, tashqi siyosat davlat taraqqiyotining asosiy strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy globallashuv sharoitida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, milliy manfaatlarni himoya qilish va xavfsizlikni ta’minlash tashqi siyosatning ustuvor vazifalariga aylangan.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, xalqaro munosabatlarning to‘la huquqli subyekti sifatida shakllandi va qisqa davr ichida xalqaro maydonda munosib o‘rin egalladi. Mamlakatning ochiq, pragmatik va ko‘p vektorli tashqi siyosati xalqaro hamkorlikning kengayishiga, iqtisodiy rivojlanishga va mintaqaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shuningdek, O‘zbekistonning xalqaro tashkilotlardagi faol ishtiroki, iqtisodiy diplomatiya, madaniy-gumanitar aloqalar va xavfsizlik sohasidagi tashabbuslari mamlakatning xalqaro nufuzini yanada oshirmoqda. Kelgusida ham milliy manfaatlarga asoslangan muvozanatli tashqi siyosat O‘zbekiston taraqqiyotining muhim omili bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
4. Xalqaro munosabatlar nazariyasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2020.
5. Sodiqov H. Diplomatiya va xalqaro munosabatlar asoslari. – Toshkent, 2019.
6. Birlashgan Millatlar Tashkiloti nizomi.
7. O‘zbekiston Respublikasi Tashqi siyosiy faoliyat konsepsiyasi.
8. Xasanboyev O. Xalqaro siyosat va geosiyosat asoslari. – Toshkent, 2021.
9. Jahon siyosati va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2022.
10. O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi materiallari.